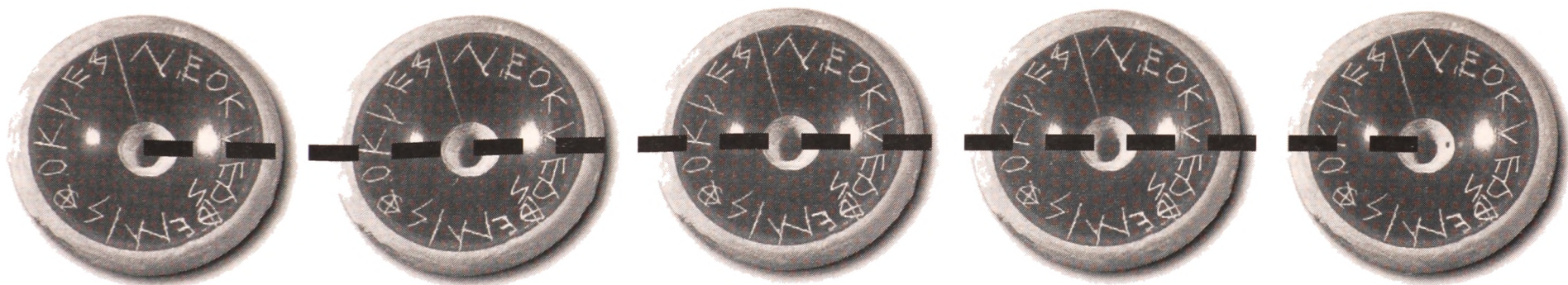

ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΛΑΜΠΡΟΣ ΠΟΛΚΑΣ

ΜΗΧΑΝΗ ΜΙΤΡΟΣ ΗΣΤΠΠΝΚΡΟΛΧΟΗΟΥΤ-ΟΙΙΣ
ΛΗΚΗΝΜΗΧΑΝΗΝ ΑΛΛΑΞΕΝΟΝΑΙΣΥΝΗ
ΚΑΙ ΑΛΛΟΤΡΟΝ ΑΥΤΗ ΚΑΘΟΡΓΩΣΟ ΕΠΙΣΤΕ
ΕΣΤΙ ΠΡΟΣΑΥΤΗΣ ΟΥΤΕΝΩΜΟΧΑΙΡΕΙ ΔΕΥΤΕΡ
ΕΙΔΜΟΝΟΥΤΑΚΑΙ ΡΑΝΟΜΟΥΤΕΣΤΕΡΟΣΟΧΩΣ

Το εγχειρίδιο της Αρχαϊκής Επικής Ποίησης είναι εταιρικό: αποτελεί προϊόν συνεργασίας ανάμεσα στον υπεύθυνο του προγράμματος Δ. Μ. Μαρωνίτη και στον γράφοντα. Ο δεύτερος ευθύνεται περισσότερο για τη γενική εισαγωγή και το αρετολογικό επίμετρο. Ο πρώτος για τον κορμό, όπου προβάλλεται και αναπτύσσεται η τέχνη της αφήγησης στα ομηρικά έπη.

Σκοπός της Εισαγωγής δεν είναι μόνο να συστήσει γενικά τα ομηρικά έπη, αλλά, εντάσσοντάς τα στο γένος της αρχαϊκής επικής ποίησης, να προσφέρει εκείνες τις πληροφορίες που χρειάζονται οι αναγνώστες του εγχειριδίου, προκειμένου να παρακολουθήσουν τα ειδικότερα στοιχεία τα οποία αναπτύσσονται στα δύο επόμενα μέρη του βιβλίου. Προκαταβάλλονται, ειδικότερα, τα συστατικά στοιχεία της Ιλιάδας και της Οδύσσειας, που δείχνουν τη διασταύρωση των κορυφαίων αυτών επών με τις πηγές τους, αναδεικνύουν τα μέσα κατασκευής και εκφοράς τους, και εξηγούν τους τρόπους της διαδοχικής τους πρόσληψης από την αρχαιότητα έως τις μέρες μας.

Ογδόντα πέντε σελίδες αφιερώνονται στο κεντρικό αφηγηματολογικό μέρος του

Ο Λάμπρος Πόλκας είναι κλασικός φιλόλογος, εκπαιδευτικός.

εγχειριδίου, το οποίο μοιράζεται σε πέντε κεφάλαια: στο πρώτο αναγνωρίζεται και ερμηνεύεται το ζεύγος *μύθος* και *πλοκή* στα δύο ομηρικά έπη· στο δεύτερο κεφάλαιο συσχετίζεται η τέχνη με την τεχνική της ομηρικής αφήγησης, και εξειδικεύονται τα κοινά και τα αποκλίνοντα σήματά τους· στο τρίτο κεφάλαιο διακρίνεται η εξωτερική αφήγηση του ποιητή από τις εσωτερικές διηγήσεις των ηρώων, οι οποίες είναι συγκριτικά σπανιότερες στην *Ιλιάδα* ενώ περισσεύουν στην *Οδύσσεια*· το τέταρτο κεφάλαιο σχηματίζει το σταυρόλεξο των εσωτερικών διηγήσεων στην *Οδύσσεια*, που μοιράζονται σε γνήσιες και πλαστές· τέλος, το πέμπτο κεφάλαιο αφιερώνεται στην εκτενέστερη, πολυπλοκότερη και τεχνικότερη εσωτερική διήγηση της *Οδύσσειας*, στους Μεγάλους δηλαδή Απολόγους, οι οποίοι φημίζονται για το ευνοϊκό τους περιβάλλον, το διπλό τους θέμα και την τριαδική τους σύνταξη.

Θεμελιακή θεωρείται από την άποψη αυτή η διάκριση ανάμεσα σε αφηγηματικό *μύθο* και αφηγηματική *πλοκή*. Ο *μύθος* παραπέμπει στα παραδοσιακά και υποχρεωτικά στοιχεία της υπόθεσης των δύο επών, τα οποία συστήνουν τον τρωικό κύκλο, τόσο στο πολεμικό όσο και στο μεταπολεμικό του μέρος. Για παράδειγμα, στα συμφραζόμενα της *Ιλιάδας*, η επικείμενη πτώση της Τροίας και η ωκύμορη μοίρα του Αχιλλέα· στα συμφραζόμενα της *Οδύσσειας* ο περιπλανώμενος αλλά τελικά αίσιος νόστος του Οδυσσέα σε αντίθεση προς τον ματαιωμένο νόστο όλων των εταίρων του.

Από την άποψη αυτή ο *μύθος* λειτουργεί ως απαράβατη εντολή για τον ποιητή. Σ' αυτή τη μυθική υποχρέωση ο ποιητής αντιστέκεται επινοώντας, ελεύθερα τώρα, την *πλοκή* της αφήγησής του. Παράδειγμα ευρηματικής *πλοκής* στην *Ιλιάδα* θεωρείται, και είναι, η σύντμηση και η μετάλλαξη του δεκάχρονου τρωικού πολέμου σε ολιγοήμερο *ιλιαδικό* πόλεμο, ο οποίος μάλιστα, σε αντίθεση προς τον τρωικό πόλεμο, περατώνεται δίχως νικητές και ηττημένους. Παράδειγμα ευρηματικής *πλοκής* στην *Οδύσσεια* θεωρείται, και είναι, η μετατόπιση των Απολόγων του κεντρικού ήρωα από την *Ιθάκη* στον ενδιάμεσο σταθμό της *Σχερίας*.

Διευκρινίζεται ότι σε κάθε αξιόλογο αφηγηματικό έργο διακρίνεται η ένταση ανάμεσα στον *μύθο* του (την *ίντριγκα* του, όπως λέμε συνήθως) και στην *πλοκή* του. Μόνο στις κακότεχνες και αφελείς διηγήσεις *μύθος* και *πλοκή* συμπίπτουν. Αυτή την ωφέλιμη προειδοποίηση εφαρμόζουν τα δύο ομηρικά έπη, με παραδειγματικό μάλιστα τρόπο, προσφέροντας στους σημερινούς αναγνώστες ασφαλές κριτήριο, για να μπορούν να αξιολογούν τις σύγχρονες διηγήσεις.

Δεύτερο και εξίσου σημαντικό όφελος για μας σήμερα εξασφαλίζουν τα ομηρικά έπη, ορίζοντας και διακρίνοντας τους βασικούς συντελεστές κάθε αφήγησης που είναι, πέρα από τον *μύθο* και την *πλοκή*: ο αφηγητής (επαγγελματίας ή ερασιτέχνης)· το ακροατήριό του (μοναχικό ή συλλογικό)· ο ευνοϊκός χώρος της αφήγησης (κλειστός ή ανοιχτός)· ο κατάλληλος καιρός και χρόνος (χειμώνας ή καλοκαίρι, μέρα, βράδυ ή και προχωρημένη νύχτα).

Η *Οδύσσεια* ειδικότερα, η οποία με τον πλούτο και την ποικιλία των εσωτερικών της διηγήσεων αναδεικνύεται σε αφηγηματικό πανόραμα, προσφέρει και αυτό που μπορούμε να

ονομάσουμε *γενεαλογία* της αφήγησης. Ο *αιδός* (ο τραγουδιστής δηλαδή που κανοναρχεί την απαγγελία του με φόρμιγγα) φαίνεται πως είναι ο γενάρχης της: ο Φήμιος λόγου χάρη στην *Ιθάκη*, ο Δημόδοκος στο νησί των Φαιάκων. Φτάνει να μην *ξিপάζεται* με την τέχνη του, παραγνωρίζοντας το χρέος του στις Μούσες και στον Απόλλωνα· γιατί τότε οι θεοί όχι μόνο του αφαιρούν τη μουσική δωρεά αλλά και τον σακατεύουν, όπως συμβαίνει με τον *ιλιαδικό* Θάμυρη.

Στο δεύτερο σκαλί τις γενεαλογικής κλίμακας στήνεται ο εσωτερικός διηγητής των ομηρικών επών. Στην *Ιλιάδα* λόγου χάρη ο Φοίνικας, παιδαγωγός του Αχιλλέα, που διηγείται στη σκηνή της πρεσβείας την παραδειγματική ιστορία του Μελεάγρου. Στην *Οδύσσεια* ο Νέστορας και ο Μενέλαος, που διηγούνται διαδοχικά στον νεαρό Τηλέμαχο, ο ένας στην Πύλο και ο άλλος στην Σπάρτη, τον δικό τους συντελεσμένο *πια νόστο*, μαζί με τον τραγικό νόστο του Αγαμέμνονα και τον άδηλο ακόμη, σταματημένο νόστο του Οδυσσέα. Ο επιφανέστερος όμως αφηγητής της *Οδύσσειας* είναι ο ίδιος ο Οδυσσέας, ο οποίος διαδέχεται τον *αιδό* Δημόδοκο και, ενδίδοντας στην πίεση του βασιλιά, αναλαμβάνει να διηγηθεί τα πάθη του νόστου του και τον αφανισμό των εταίρων του σε τέσσερις ολόκληρες *ραψωδίες*.

Η δική του διηγητική δεξιότητα αφήνει άναυδους τους Φαίακες και προκαλεί τον υπερθετικό έπαινο του Αλκινόου, ο οποίος τον παραβάλλει με σπουδαίο και ασυναγώνιστο επαγγελματία *ραψωδό*. Ο έπαινος ωστόσο αυτός του αφηγητή Οδυσσέα προβάλλεται, τόσο στην αρχή όσο και στο διάλειμμα των Απολόγων, με τέτοιο τρόπο, ώστε αποκομίζουμε την αίσθηση ότι αντανάκλα στον ίδιο τον ποιητή της *Οδύσσειας*, που οι συμβάσεις της εποχής δεν επιτρέπουν ακόμη να φανερώσει μέσα στο έπος του το όνομα και το πρόσωπό του, όπως γίνεται λίγο αργότερα με τον Ησίοδο. Ελιγμός που πάει να πει ότι: ο ποιητής της *Οδύσσειας* υποβάλλει μέσα στο ποίημά του τον δεξιότηχη αφηγητή Οδυσσέα ως άλλοθι του. Έτσι συμπληρώνεται η γενεαλογική κλίμακα της οδυσσειακής αφήγησης: στη βάση της υπόκειται ο παραδοσιακός *αιδός*· στο μεσαίο σκαλί τοποθετείται ο εσωτερικός αφηγητής, με κορυφαίο εκπρόσωπο τον Οδυσσέα· στο τελευταίο σκαλί κρυμμένος, χαμογελά ειρωνικά ο ίδιος ο ποιητής της *Οδύσσειας*.

Μια ακόμη αφηγηματική αρετή της *Οδύσσειας* δείχνει πως με το έπος αυτό βρισκόμαστε ήδη στην ώριμη φάση της αρχαϊκής επικής ποίησης. Διακρίθηκαν προηγουμένως οι εσωτερικές διηγήσεις του έπους σε γνήσιες και πλαστές. Το παράξενο είναι ότι μόνο ο Οδυσσέας, ο μεγάλος δεξιότηχης της γνήσιας διήγησης, διαπρέπει και στις πλαστές διηγήσεις, που εκπλήσσουν και συγκινούν τους ακροατές του με την αληθοφάνειά τους. Σίγουρα οι πλαστές αυτές διηγήσεις επινοούνται από τον ποιητή μέσω του Οδυσσέα σχεδόν εκ του μηδενός, φανερώνοντας τη διηγητική του ευρηματικότητα και φαντασία. Σε αντίθεση προς τις γνήσιες διηγήσεις, οι οποίες χρησιμοποιούν και παραλάσσουν *μοτίβα* και θέματα της προηγούμενης επικής παράδοσης. Το σημαντικότερο όμως στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι, ενώ οι γνήσιες διηγήσεις του Οδυσσέα, παράδειγμα οι Μεγάλοι Απόλογοι, βρῖθουν από παραμυθικά και τερατικά στοιχεία, οι πλαστές διηγήσεις

του χαρακτηρίζονται από έκδηλο ρεαλισμό. Συμπέρασμα: οι γνήσιες διηγήσεις αποδείχνονται ως προς το σημείο αυτό πλαστές, και οι πλαστές γνήσιες. Αν, λοιπόν, οι γνήσιες διηγήσεις παραπέμπουν στην παλαιότερη επική ποίηση, οι πλαστές διηγήσεις ορίζουν τη νεότερη φάση της αφηγηματικής τέχνης, όπου ο αφηγητής κρίνεται πια και από την ικανότητά του να επινοεί δικές του ιστορίες, και μάλιστα αληθοφανείς. Όπως δηλαδή συμβαίνει κατά κανόνα με το νεότερο και το σύγχρονο μυθιστόρημα.

Αν το δεύτερο μέρος συστήνει την τέχνη και την τεχνική της αφήγησης στην *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*, το τρίτο θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκθέτει τη ρητορική και την ιδεολογία του κόσμου των δύο ομηρικών επών. Ο σχετικός προβληματισμός αφορμάται από όρους-κλειδιά, που υπαγορεύουν τη στάση και τη συμπεριφορά των δρώντων προσώπων (θνητών και θεών) είτε στο εσωτερικό καθενός έπους είτε κατά το πέρασμα από το ένα στο άλλο.

Στο πρώτο λοιπόν κεφάλαιο του τρίτου μέρους αναλύονται συμπληρωματικού τύπου αντιθετικοί χαρακτηρισμοί (λ.χ. καλός/κακός, δίκαιος/άδικος), ενταγμένοι στο τριαδικό αξιολογικό πεδίο της αρετής, της τιμής, και της αιδούς, ενώ στο δεύτερο κεφάλαιο παρακολουθείται διεξοδικότερα η κεντρική έννοια τους κλέους στη σχέση της με τα μεγαθέματα του πολέμου και του νόστου.

Δύο, συμπληρωματικοί μεταξύ τους, συντελεστές υπολο-

γίζονται καθοριστικοί στη διαμόρφωση των αρχών με βάση τις οποίες αποτιμώνται λόγοι και έργα θνητών και θεών. Ο πρώτος συντελεστής αφορά στον οριακό χαρακτήρα της σύνθεσης των δύο επών, που επιτρέπει τη διακύμανσή τους ανάμεσα στο παραδοσιακό και στο νεοτερικό ύφος. Ο δεύτερος σχετίζεται με τους διαύλους επικοινωνίας που ανοίγει κάθε φορά, όποτε το χρειάζεται, η επική αφήγηση, άλλοτε οπισθοχωρώντας προς τα αριστοκρατικά ιδεώδη του «οίκου» και άλλοτε συγκλίνοντας προς τον συλλογικό κώδικα αξιών της πόλεως.

Η συνεχής αφμιταλάντευση της επικής αφήγησης ανάμεσα στους δύο αυτούς συντελεστές κατοχυρώνει τον μεταϊχμιακό της χαρακτήρα που υποδεικνύει στους ακροατές/αναγνώστες ότι: η μονομερής προβολή είτε των ανταγωνιστικών αξιών, οι οποίες εκπροσωπούνται από την εγωκεντρική στάση των *αρίστων* του οίκου, είτε των συνεργατικών αρχών, που αντιπροσωπεύονται από το πνεύμα της αλληλεγγύης και της συλλογικότητας του υπό διαμόρφωση κόσμου της πόλεως, αποτελεί όχι μόνο αδιέξοδη στρατηγική πρόσληψης του Ομήρου αλλά και αποδεικνύεται ως προς τη διαχρονική της εμβέλεια ιδεολογικά άστοχη. Εξάλλου, στον ριζικό διαχωρισμό, παρά στη σύζευξη, της αντιπαλότητας προς τη συνεργασία, την ομηρική *φιλότητα*, στηρίζουν σήμερα οι ιεροκήρυκες των ανθρωπιστικών πολέμων την αναζήτηση των ενόχων για τον «θάνατο» του Ομήρου.

ΠΡΩΙΝΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Η ΑΥΓΗ